

Fischer Annie tengerentúli fogadtatása¹

Száz éve született Fischer Annie, a magyar zongoraművészet kimagasló képviselője. Pályáját gyermekkorában kezdte: hétéves volt, amikor először lépett nyilvánosság elé, és több mint hét évtizeden át, nyolcvanéves korában, hirtelen bekövetkezett haláláig folytatta. Az alábbiakban működésének utolsó másfél évtizedéről, pontosabban amerikai és japán fellépéseinek fogadtatásáról lesz szó.

Fischer Annie első tengerentúli bemutatkozására viszonylag későn, 1961-ben került sor. Széll György, a Clevelandi Zenekar karmestere hívta meg. Fischer Annie Mozart Esz-dúr zongoraversenyében (K. 482) közreműködött a zenekar clevelandi és New York-i fellépésein. Szólókoncertjét az Akron Jewish Centerben, Cleveland közelében rendezték meg; Chicagóban Bartók 3. zongoraversenyét adta elő a helyi zenekarral, amelyet azonban nem az igazgató, Reiner Frigyes, hanem asszisztense, Walter Hendl vezényelt. Sem a chicagói, sem a New York-i bemutatkozás nem volt igazán sikeres. A chicagói kritikusnak a Bartók-műről sem volt jó véleménye, és Fischer Annie játékában is kevés kedvére valót talált. A New York-i hangversenyről a New York Times neves zenekritikusa, Harold C. Schonberg írt rövid beszámolót: technikailag adekvátnak, de idejét múltnak bélyegezve az előadást.²

Ez az este a hűvös kritikától eltekintve is kellemetlen emléket hagyott Fischer Annie-ban. Egy alkalommal elmondta Vásáry Tamásnak, hogy a koncert előtt „Széll György odaült a zongorához, és eljátszotta neki a zongoraszólamot.”³ Széll kitűnő zongorista volt, pályáját koncertező zongoristaként kezdte, és mint egy interjúban maga említette, zongorista vendégszereplőinek olykor megmutatta, egyes részeket hogyan kellene játszaniok.⁴ Vásáry visszaemlékezése szerint Fischer Annie-t „ez annyira kizökkentette, hogy alig tudott utána játszani. A koncert számára olyan kudarc volt, hogy utána sokáig el sem ment Amerikába.”⁵ A clevelandi zenekari hangversenyről nem ismerek beszámolókat, de a szólókoncert életre szóló élményét később többször is felidézte írásaiban a Boston Globe zenekritikusa, Richard Dyer, aki akkor még diák volt egy közeli egyetemen, és zongoratanárnője biztatására ment el meghallgatni Fischer Annie játékát.⁶

¹ Elhangzott a „Lendület” 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum és Kutatócsoport által rendezett, *Évfordulók nyomában 2014* című konferencián, 2014. október 11-én, az MTA BTK Zenetudományi Intézet Bartók-termében.

² Claudia Cassidy, „On the Aisle: Annie Fischer a Competent Pianist, but Not of the Brilliant Bartok Line”. *Chicago Daily Tribune*, 1961. március 3., B13. – Harold C. Schonberg, “Symphony Offered by Cleveland Orchestra”. *New York Times*, 1961. február 6., 26.

³ *Fischer Annie*. (Budapest: Klasszikus és Jazz Kiadó, 2002), 248.

⁴ “George Szell”. *Wikipedia*, 2014. december 7.

⁵ Lásd a 2. jegyzetet.

⁶ Richard Dyer bevezetője Vásáry Tamás írásához: “Another Great Pianist Reflects on Annie Fischer, her Talent”, *Boston Globe*, 1982. November 14., B5.

Eltekintve egy rövid epizódtól, amikor második Amerikai útján, 1968 februárjában többek közt a Clevelandi Zenekar és Széll György koncertjein Beethoven c-moll zongoraversenyében közreműködött, Fischer Annie amerikai karrierje valójában az 1982 őszén lezajlott koncertturnéval kezdődött, és az azt követő években bontakozott ki. 1982 októberében Washingtonban és Los Angelesben, novemberben New Yorkban és Bostonban adott hangversenyeket. Ezután még öt alkalommal turnézott az Egyesült Államokban: 1984-től évenként, majd 1986-tól kétévenként. Utolsó szerepléseire 1990 tavaszán került sor.

Első New York-i szólóestjét Fischer Annie 1982 novemberében adta a Carnegie Hallban. Műsorán a Waldstein-szonáta, az op. 142-es Schubert Impromptu-k és Schumann Fantáziája szerepelt. Ekkorra Harold C. Schonberg már nyugalmába vonult, de utódja, Bernard Holland sem lelkesedett maradéktalanul Fischer Annie játékáért.⁷ Talált szép szavakat a Schubert- és Schumann-művek tolmácsolásának leírására, de meglepő módon hiányolta játékából az összetartó erőt, amit éppen ugyanennek a műsornak Los Angeles-i kritikusa kiemelten méltatott.⁸ Talán ennek a Schonberg nyomdokain haladó New York-i kritikának következményeként Fischer Annie későbbi koncertjeit nem a Carnegie Hallban, hanem a Metropolitan Múzeum negyedannyi befogadó képességű koncerttermében rendezték meg, egyetlen kivétellel, amelyről azonban a New York Times tudomásom szerint meg sem emlékezett.

Bostonban viszont, ahol Fischer Annie 1982-ben, a New England-i Konzervatórium intim hangulatú koncerttermében, a Jordan Hallban mutatkozott be, éppen az ellenkezője történt. Richard Dyer 1988-ban így idézte fel az emlékezetes eseményt:

Öt évvel ezelőtt különleges kapcsolat kezdődött Fischer Annie és a bostoni zeneszerető közönség között. A nagy magyar zongoraművésznő azelőtt nem szerepelt Bostonban, és nem turnézott Amerikában több mint tíz éve. Játékáról utoljára húsz évvel ezelőtt készült hanglez- felvétel, és ezek is gyakorlatilag ismeretlenek az Atlanti-óceán innenső oldalán. Fischer Annie sosem adott interjút több mint ötvenéves pályája során – úgy gondolja, hogy az ő dolga zongorázni, nem pedig beszélni róla. De mikor a Boston Globe megjelentette róla Vásáry Tamás írását, az utolsó pillanatban akkora tömeg gyűlt össze a Jordan Hallnál, hogy még a színpadra is székeket kellett bevinni. Fischer Annie mindjárt bevonta a zenébe a hallgatóságot, és a hallgatóság válaszképpen szívébe zárta őt. Következő hangversenyét át kellett tenni a Symphony Hallba, az érdeklődés kielégítésére.⁹

Dyer diákkora óta őrizte emlékét annak az estnek, amikor először hallotta Fischer Annie játékát. A művésznő bostoni vendégszerepléseinek sorát a sors különös ajándékának tekintette, művészetének legodaadóbb amerikai szószólója

⁷ Bernard Holland, „Annie Fischer Returns After Decade to Play Recital”. *New York Times*, 1982. november 15, C12.

⁸ Daniel Cariaga, „Pianist Annie Fischer”. *Los Angeles Times*, 1982. október 21., J6.

⁹ *Boston Globe*, 1988. március 16., 78. Ezúton is köszönöm Szalai Annának a fordításokhoz nyújtott segítségét.

volt. Az első bostoni koncert utáni elragadtatásában azt írta, hogy az egész évad valamennyi vendégét (56 szólófellépést és 24 zenekari koncertet) felcserélte volna Fischer Annie-val.¹⁰ Lényegre tapintó, választékos nyelvezetű kritikái valóságos költemények, himnuszok valami megfoghatatlan, csodálatos jelenséghez. Már kritikáinak címei is nem mindennapi élményekre hívják fel a figyelmet: „Fantasztikus utazás Fischer Annie-val”,¹¹ „Fischer Annie meghatározza, mi az »autentikus«”,¹² „Fischer Annie felkavarja a lelket”,¹³ „Fischer Annie tökéletes játéka”,¹⁴ „Fischer Annie hangversenyének meghittsége és virtuozitása meghatja közönségét”,¹⁵ „A ragyogó Fischer Annie felemelő hangversenye”,¹⁶ „A zongoraművésznő Fischer Annie csodát művelt a zenével”.¹⁷

A következőkben Richard Dyer hangverseny-beszámolóiból idézek részleteket. Az 1985. március 19-i kritikában ezt olvashatjuk:

Fischer Annie olyan teljes, mindent átfogó művész, hogy bármit mondunk róla, annak az ellenkezője is igaz. Igaz, hogy néha egész sor hangot elvét, vagy csak egyetlen fontosat, mint Debussy *Clair de lune*-jének befejező szakaszában tette. De mindig és mindenhol világos, hogy Fischer Annie a legnagyobb és legnagyszerűbb pianisztikus technika birtokosa, mint ahogy ugyanannak a szerzőnek *L'isle joyeuse* című művében a briliáns virtuóz artikuláció mutatta, vagy ahogyan a tökéletes tisztaságú szólamvezetés a *Clair de lune*-ben illusztrálta. Igaz, hogy Fischer Annie „régimódi”, fokozottan személyes előadó, mint ahogy a Mozart c-moll fantázia és -szonáta interpretációjában hallottuk, de akármit játszik is, az teljességgel „autentikus”, mert ő maga autentikus, és legmerészebb döntései a zene tökéletes ismeretén alapulnak. Igaz, hogy játéka rendkívül finom és bensőséges – a Brahms-szonáta Andantéja tele volt *espressivo* morajlásokkal és reszkető trillákkal. De nincsen rajta kívül senki, aki nagyobb zenei és technikai kockázatot vállalna (ami azokkal a jelentéktelen félreütésekkel jár), és nincs előadó, akinek gesztusai bátrabbak és impozánsabbak lennének, mint az övé. Ezalatt természetesen zenei gesztusait értem, mert a magamutogatás távol áll egyéniségétől: egyszerűen kisétál a pódiumra, leül a zongorához, és játszani kezd.

Lehetetlen egy-egy fénypontot kiragadni a programból, amely fénypontok sorozata volt. De szólnunk kell Fischer Annie Mozart-játékának melegségéről és emberségéről, érzelmi gazdagságáról. És arról a szökellő szellemességről, amellyel Debussy *Suite bergamasque*-jában a Menuet-t szinte végigtáncolta – vállalva is követve a ritmust –, vagy arról, ahogyan a szokásosnál kissé gyorsabb tempót választva minden klisé lefejtett a *Clair de lune*-ről, és a ritmus elnyújtása helyett hagyta, hogy a textúra maga hozza

¹⁰ Richard Dyer, „On a Sublime Journey with Pianist Annie Fischer”. *Boston Globe*, 1982. November 2., 1. Magyarul lásd: *Fischer Annie*. (Budapest: Klasszikus és Jazz Kiadó, 2002), 170.

¹¹ Ibid.

¹² Richard Dyer, „Annie Fischer Defines the Word ‘Authentic’”. *Boston Globe*, 1985. március 19., 27.

¹³ Richard Dyer, „Annie Fischer Stirs the Soul”. *Boston Globe*, 1986. március 10., 11.

¹⁴ Richard Dyer, „Annie Fischer Plays to Perfection”. *Boston Globe*, 1988. március 21., 25.

¹⁵ Richard Dyer, „Intimacy, Mastery Move Audience in Fischer Annie Recital”. *Boston Globe*, 1990. április 9., 30.

¹⁶ Richard Dyer, „Sublime Concert from a Sparkling Annie Fischer”. *Boston Globe*, 1990. április 24., 27.

¹⁷ Richard Dyer, „Pianist Annie Fischer Put Wonder in Her Music”. *Boston Globe*, 1995. április 13., 62.

létre a holdfény játékát. És szólnunk kell Brahms-interpretációjának heroikus léptékéről, lankadatlan energiájáról, nyugtalanságáról és őszinteségéről.

Ráadásként egy nagyszabású, a Brahms-szonátával azonos hangnemű művet választott a művész, Chopin f-moll fantáziáját. Ez talán Chopin legnagyobb műve, amely Fischer Annie előadásában mintha kivonatát adta volna mindannak, ami oly csodálatraméltó a művészetében: csillogás, lendület, költészet, nemes, akadályt nem ismerő elszántság.¹⁸

Az egy évvel később lezajlott bostoni hangversenyről többek között így írt a Boston Globe kritikusa:

...Valami természetfölötti kapcsolatteremtő erő van Fischer Annie játékában: kapcsolat a zenével, a zongorával, az emberi élet körülményeivel, ezért a közönség legbensőbb és legmélyebb érzéseivel is. Repertoárjának nagy részét több mint ötven éve műsorán tartja, és hosszú kutatómunka tapasztalataival gazdagítja. Ugyanakkor mégis ő a legspontánabb előadó: néha melléüt, mert nem a pontosságra törekszik. De nem hallottam még zongoristát, aki következetesebben lenne képes átszellemült interpretációra, és ez játékának gazdag és átfogó emberségéből fakad.¹⁹

1986-ban Fischer Annie a Liszt-szonátát is műsorára tűzte Bostonban, amiről így írt a recenzens:

Ezt a művet Fischer Annie-től több mint negyedszázaddal ezelőtt hallottam, és úgy maradt meg emlékezetemben, mint a legnagyobb zongoraélmény, amelyben valaha részem volt, bár nem tudtam volna pontosan megmondani, miért. Nem vagyok biztos benne, hogy most sikerül, kivéve, hogy ismét nagyszerű volt az előadás, mégpedig azért, mert oly páratlan zenei teljesítmény volt. Minden egyetlen hosszú láncra volt felfűzve – a szonáta sosem bomlott részekre, mindvégig homogén, robusztus építményként jelent meg, amelynek minden változó részlet alá volt rendelve. Már a kezdő ütemekben jelen volt a teljes mű, majd átáramlott ebbe a mindent átfogó világba, hogy aztán visszatérjen gyökereihez. Bámulatos előadás volt, tele koncentrációval, szabadsággal, színnel, tüsszel, rettegéssel és a lélek szárnyalásával: úgy tűnt, mint a teljes életélmény metaforája.²⁰

Utolsó amerikai fellépésein, 1990 áprilisában Fischer Annie két Mozart-zongoraversenyt is játszott a New Hampshire-i Szimfonikus Zenekar három hangversenyén: az Esz-dúr (K. 482) és A-dúr (K. 488) koncertet. Richard Dyer, aki a 20. század legnagyobb Mozart-zongoristájaként ünnepelte Fischer Annie-t, ezekről is beszámolt:

¹⁸ Lásd a 11. jegyzetet.

¹⁹ Lásd a 12. jegyzetet.

²⁰ Ibid.

Fischer Annie Mozartjában az a csodálatos, hogy sohasem úgynevezett „Mozart”, egy bizonyos stílus által meghatározott, mesterséges világ. Fischer Annie úgy játszik Mozartot, mint minden mást, egyszerűen mint zenét, azaz gondolatok és érzések, és ezek összetettségének kifejezőjét. Nincs játékában semmi maníros finomkodás; egész valóját adja bele, ami sokkal nehezebb, mint részleteket kicsiszolva, tartózkodóan előadni. Ez a Mozart robusztus volt, szellemes, nyers, elegáns, panaszos és megrendítő; és bár a játéka mindvégig kiegyensúlyozott volt, az ember nem győzött ámulni, milyen gyorsan cikázik egyik végletből a másikba. Voltak a zenében pillanatok, amelyeknél legszívesebben hangosan felkacagtunk volna, és gondolatok, amelyek túl mélyen rejteznek ahhoz, hogy megkönnyezzük őket. Magasztos előadás volt, mert olyan sok minden volt benne, és az a sok minden sokszor egyszerre volt jelen. Az előadás csúcspontja természetesen az A-dúr koncert lassú tétele volt...²¹

Az 1990-ben lezajlott turné után Fischer Annie többé nem tért vissza Amerikába, elsősorban azért, mert a légitársaságok többsége betiltotta járatain a dohányzást.²² Húsz éve az ázsiai járatok feltehetően engedékenyebbek voltak e téren, mert Japánban, ahová először 1980-ban látogatott el, még a kilencvenes években is szerepelt. Összesen hat alkalommal turnézott Japánban és 1995 tavaszán, a halálát megelőző hetekben is Japánba készült.

Ezekről a fellépésekről nem ismerek kritikákat, de a művésznő Japánban elért népszerűségéről tanúskodik a tény, hogy ismételten visszahívták. Művészete iránt ma is nagy az érdeklődés a távol-keleti országban. Ezt azok a kiadásra előkészített hanglemezek bizonyítják, amelyek Japánban adott koncertjeinek felvételeiből válogatnak.

Tudvalévő, hogy Fischer Annie nem szeretett lemezre játszani, ami ismerve művészi habitusát, érthető, hiszen az örökkévalóságnak szóló felvételek megkövetelte precizitás ellentétes az inspirált, spontán előadás ideáljával. Éppen ezért minden élő előadásról készült felvétel közzététele Fischer Annie művészetének újabb, felbecsülhetetlen értékű dokumentuma. Az egyik japán lemezen két Mozart-zongoraverseny szerepel: a d-moll (K. 466) és az A-dúr (K. 488). Az első 1983-ban hangzott el, a második 1994 júniusában, két héttel a művésznő nyolcvanadik születésnapja előtt, vagyis Fischer Annie egyik utolsó fellépésének felvétele lehet. Erről a két műről korábban már készült stúdiófelvétel Fischer Annie-val: a d-moll koncertről 1959-ben Wolfgang Sawallisch, 1960-ban az A-dúr koncertről Adrian Boult vezényletével. 1965-ben Lukács Ervin és a Rádiózenekar újabb Mozart-felvételeket készített Fischer Annie-val, többek között a d-moll zongoraversenyről is. De a japán lemez első ízben készül hozzáférhetővé tenni Mozart-zongoraversenyek élő előadását Fischer Annie tolmácsolásában. Egy másik terv szerint egy 1991-ben lezajlott tokiói szólókoncert felvételéből készül hanglemez. A műsoron két Beethoven-szonáta (a G-dúr, op. 14/2, a cisz-moll, op. 27/2), valamint két Schumann-mű, a C-dúr fantázia (op. 17) és a Fantasiestücke (op. 12) szerepel. Ez utóbbi különösen értékes újdonsággal gyarapítaná Fischer Annie

²¹ Lásd a 15. jegyzetet.

²² Lásd a 16. jegyzetet.

játékának hangzó hagyatékát, mivel a darabról nem készült előadásában stúdiófelvétel. [A konferencián bejezésül elhangzott Mozart A-dúr zongoraversenyének lassú tétele, az 1994-es tokiói felvételtől.]